

شهداء الفضیله

کتابی که خاطرات مرگ «سقراط» را تجدید کرد

ب ۲

* || سبب نگارش و ارج فنی کتاب || *

نثر کتاب، میانه قدیم و جدید نوشته شده که هم از سجعهای متکلفانه و هم از پارهای تطویل‌های غیر لازم خالی است. و از اینرو عبارات کتاب نوعاً پخته و مطبوع است. مولف در ابتدای ترجمه‌ی هریک از شهیدان، نسب او را بیان میکند، سپس سایر حالاتش را مینگارد، بعد بذکر خصوصیات مناسب و مفید میپردازد: استادان، شاگردان، افکار علمی و اجتماعی هریک را باختصار می‌آورد، مشایخ روایت و اجازات اهل حدیث آنان را ذکر میکند، و در مورد شهدایی که فرزندان و نبیره‌های دانشمندی داشته باشند. بدانان اشاره میکند. و تالیفات فراوانی از آنان نام میبرد که خود واجد اهمیت بسیاری میباشد.

گروهی رانیز در پایصفحه‌ها بمناسبت معرفی میکند و از این لحاظ کتاب «شهداء الفضیله» با اختصاری (۱) که نسبت بموضوع خود دارد، لبریز از فواید رجالی و تاریخی و ادبی است.

در ضمن تراجم شهداء، وقایع و حوادثی از قبیل: تهدیمهای کعبه‌ی معظمه و ساختن آن، برخی از فتن قرامطه، پاره‌یی از فجایع و هابیه‌ها و واقعه‌ی احمد پاشای جزار در (عامله) ذکر شده، و شرحی راجع بمقداری از خاندانهای علمی شیعه نیز آمده است، رویهم‌رفته کتاب دارای چهار فهرست است بدین ترتیب:

۱ - فهرست اعلام شهیدان - ۱۳۰ دانشمند .

۲ - فهرست اعلام خاندانهای مذکور در کتاب - ۲۰ خاندان

۳ - فهرست اعلام کسانی که در ضمن، شرح حال آنان آمده است - بیش از ۲۷ نفر .

۴ - فهرست اعلام کسانی که در پایصفحه‌ها شرح حالشان ذکر شده است - بیش از ۱۲۵ نفر .
 آثار ادبی منظومی نیز در کتاب آورده شده که از جمله قصیده معروف **ابوالحسن تهامی** (م. ۴۱۶) است در **سوك كودك خردسالش** در ۸۳ بیت، که از بهترین و گدازنده‌ترین و مشهورترین مرثی‌های ادبی عرب است، که سوز و گداز مرثی‌های **خنساء** شاعره در مرگ برادرش **صخر** و هم مرثی‌های **خاقانی** و **جامی** و **محتشم و...** را بیاد می‌آورد. اینک ایاتی از آن:

حکم المنیة فی البریة جار	ما هذہ الدنیا بدار قرار
بینا یسری الانسان فیها مخبراً	حتی یری خیراً من الاخبار
طبع علی کدر وانت تریدها	صفواً من الاقذر والا کدار
و مکلف الایام ضد طباعها	متطلب فی الماء جذوة نار
فالعیش نوم والمنیة یقظة	والمرء بینهما خیال سار
فاقضوا ما ربکم عجالا انما	اعمارکم سفر من الاسفار
فکان قلبی قبره و کانه	فی طیه سر من الاسرار
ان یحشقر صغراً قرب مفخم	یبیدو ضیل الشخص للنظار
ان الکو اکب فی علو مقامها	لتری صغراً وهی غیر صغار
ابکیه ثم اقول معتذراً له	وفقت حین ترکت الأم دار
جاورت اعدائی و جاور ربه	شنان بین جواره و جواری
و لقد جریت کما جریت لغایة	فبلغتها و ابوک فی المضمار
فاذا نطقت فانت اول منغلفی	و اذا سکتت فانت فی اضماری
اخفی من البرحاء ناراً مثل ما	یخفی من النار الزنار الواری

و تخمیس قصیده فرزدق در ستایش امام علی بن الحسین زین العابدین علیه السلام، از ابو الفتح

سید نصر الله موسوی حایری (م. ۱۱۵۴) که مطلعش اینست:

هذا الذی ترهب الآسار صولته

هذا الذی ضمن الفرقان مدحته

هذا الذي تحسد الامطار منحتہ هذا الذي تعرف البطحاء وطأته

و البيت يعرفه و الحل و الحرم

و قصیده شیخ محمد بن علی حرفوشی عاملی (م. ۱۰۵۹) بدین مطلع :

اذا ما منحت جفوني القرارا فمرطارق الطيف يدنى المزارا

و قصیده ابوالفضل بدیع الزمان همدانی (۱) درباره تشیعی که برای ابوبکر خوارزمی

(۴۸۴ - ۵۶۸) (۲) خوانده است :

يا لمة ضرب الزمان علي معر خيامه سها لله درك من خزامي روضة عادت ثمامه

لرزیه قامت بهالمدین اشراط القیامه لمضرح بدم النبوة ضارب یسد الامامه

و قصیده اخلاقی شیخ سلیمان ظاهر (۳) دانشمند معاصر و از نبیرگان شهید ثانی بدین مطلع :

المرء منهمك في عيشه الغاني و عیسه كالکری فی جفن و سنان

و قصیده ابن العودی در رئای شهید ثانی بدین مطلع :

هذي المنازل والآثار والطلل مخبرات بان القوم قدر حلوا

و قصیده مرحوم شیخ محمد علی اردوبادی در سوک شیخ فقیه فضل الله نوری ، و قصیده

دیگری در رئای وی بدین مطلع :

اری الموت ان وافی فلا یقبل الرشا فکم طلل من ذاك اصبح موحشا

۱ - وی از نوابغ عالم ادب و پیشرو مقامه نویسی است . ابو محمد قاسم حریری (م ۵۱۶) صاحب مقامات مشهور خود را پیرو او دانسته و در آغاز مقامات میگوید : «... جرى ببعض اندية الادب ، الذي ركدت في هذا العصر ريحه، و جنت مصابيحہ، ذكر المقامات التي ابتدعها بدیع الزمان، و علامته همدان، و عزى الي ابي الفتح الاسكندري نشأتها، والى عيسى بن هشام روايتها، و كلاهما مجهولان لا يعرف، و نكرة لا تتعرف، فاشار من اشارته حكم، و طاعته غم، الى ان انشئ مقامات اتلوفيهاتلو المبدیع، و ان لم يدرك الظالع شاو الظليغ...» سپس گروهی دیگر همچون: بدرالدین - رازی و جمال الدین سرقسطی (م. ۵۳۸) و شمس الدین جرزی (م. ۷۰۱) و شمس الدین دمشقی (م. ۷۲۰) و جلال - الدین سیوطی و زمخشری و عبدالمومن اصفهانی بر همان منوالها مقاماتی نوشتند. قاضی حمدالدین محمود بلخی (م ۵۵۹) نیز مقاماتی پیارسی نوشت . نگارنده این مقاله نیز بهمان سبک بدیع و حریری چند مقامه نوشته است. بر مقامات بدیع الزمان شروخی نوشته شده که از جمله شرح استاد رافعی است و شرحی است از شیخ محمدعبدصمیری، و شرحی از مرحوم اعتصام الملك، پدر بانو پروین اعتصامی که در مصر چاپ شده است . بر مقامات حریری نیز شرحهای فراوانی نوشته شده که از همه جامعتر شرح شیخ ابوالعباس احمد شریشی (م ۶۱۹) است . و از ادبای خارجی سیلوانس دستری . بر آن شرحی نوشته است .

۲ - شرح حال این دانشمند که خود از خطبا و علمای معروف اهل سنت است، بمناسبت قصیده یی که در باره حدیث متواتر و کثیر المآخذ غدیر سروده، در کتاب (الغدیر) ج ۴ ص ۳۹۷ - ۴۰۷ مذکور است .

۱ - وی بسال ۱۲۹۰ هـ . ق. در بنطیه جبل عامل متولد گشته و هم اکنون از دانشمندان معروف و سالخورده جهان تشیع است. و از نویسندگان و اجتماع یون دینی بشمار میآید. شرح حال و آثارش در «نقاء البشر فی القرن الرابع عشر» تألیف علامه کبیر شیخ آغا بزرگ تهرانی درج است، ج ۲ ص ۸۲۸ - ۸۳۳ .

و قصیدهٔ شیخ بهائی علیه‌الرحمه که یکی از دوستانش نوشته است. بدین مطلع :

احبتنا ان العباد لقتال
فهل حيلة للقرب منکم فیحتال؟

و اشعاری فارسی از گروهی از شعرا، از جمله کمال‌الدین اسماعیل و لسانی و نسیمی مشهدی و نسیمی شیرازی و عماد طوسی و مرحوم حاج میرزا حبیب خراسانی ذکر شده است که از آن اشعار است این رباعی کمال‌الدین:

شد دیده بعشق رهنمون دل من
تا کرد پراز غمه درون دل من
ز نهار که گر دلم نماند روزی
از دیده طلب کنید خون دل من
و این رباعی نسیمی :

خواهی که شوی کسی ز هستی کم کن
با زلف بتان دراز دستی کم کن
و این رباعی از عماد‌الدین طوسی :

بر درگه دوست تحفه جز جان نبری
بی درد ، ز درد عشق نالان گشتی
دردت چو دهند نام درمان نبری
خاموش که عرض درد مندان نبری

شهداء الفضیله .

در خطابهٔ استاد توفیق فکیکی :

در سال ۱۳۷۰ ، از طرف «جمیعة الرابطة العلمیة الادبیة» محفل پرشکوهی در نجف بمنظور تجلیل از مقام علمی علامهٔ امینی برگزار میگردد . در آن محفل، دانشمندان و نویسندگان و معارف از نقاط مختلف دعوت میشوند. و از استاد توفیق فکیکی (۱) نیز برای سخنرانی دعوت بعمل میآید. استاد خطابهٔ عمیق و مبسوطی تحت عنوان : «عنقریة الامینی» القا میکند. و در آن ، از مقام علمی و شهرت تحقیق و امانت و بزرگی روح مولف (الغدیر) ، و اهمیت تجلیل دانشمندان در اسلام و جهان، سخن میگوید. و از جمله دربارهٔ کتاب «شهداء الفضیله» چنین اظهار نظر میکند :

«... لقد قال الابداء : - والاذن تعشق قبل العین احبانا - وانا ممن انعم الله تعالی علیهم بعشق العالقه الامینی، وغمر قلبهم بحبه، فقد كنت ارتشف من منهله الصافی - شهداء الفضیلة - او فواضل الشهداء ، وهم شهداء العلم والحکمة والعرفان والادب، ذلك الكتاب القيم الذی كان وقعه فی نفسی یتیمص یوسف فی اجفان یعقوب علیهما السلام، وکان ظفری به کظفر المومنین بالنعمیم ، وانه لنسک، حلاوته حلاوة الاولاد، وطلاوته زهر الربیع وطلاوته .

۱ - متولد ۱۳۲۱ هـ. ق. وی از نویسندگان دانشمند و معروف عراق و ساکن بغداد است. شرح حال او و خاندان معروف فکیکی، در «نقباء البشر» ج ۱ ص ۲۷۱ - ۲۷۳ ذکر شده است .

والحق: ان كتاب - شهداء الفضيلة - من اهم الكتب في تاريخ احرار الفكر الاسلامي ، بعد كتاب : «مقاتل الطالبيين» الذين قدموا انفسهم الغالية ضحايا و قرايين في سبيل المبدأ السامي و حرية العقيدة والايمان ، الصحيح ، وفيه من الدروس الغوالي والعبر العالیه ، ما يغرس في النفوس الكرامة، والاعتزاز، وحب الموت والفناء في سبيل الله لنيل الخلود والحياة الابدية .

على ان سيرة اولئك الشهداء العظام كقيلة باحياء آية امة قدماءت فيها عناصر الخير وروح الفضيله، واستكانت للذلة واستسلمت للعبودية بعد حياة الاستقلال والحرية ، وانعدمت في نفوس افرادها معاني الرجولة والصرحة في نصره الحق والعدالة .

اقول: انها كقيلة بذلك اذا ما نهجت الامة على سيرة شهداء الفضيلة العظام و سارت على محجتهم البيضاء وبذلك يكثر فيها اشياع الحق حماته وانصار دين الله و زادته وحصنة الاسلام ، و اعضاء العدل والاصلاح الاجتماع العام، لايسكتهم عن الباطل ارتقاء المشاق ولايغل عزيمتهم الاحراق والقتل ولاالسم الزعاف، ولاتقدهم عن صيحة الحق اغلال الدهاليز والسجون والمنافي، والابعاد والتشريد، - اولئك على هدى من ربهم واولئك هم المفلحون - . (۱) .

شهداء الفضيلة و - الاعلام - زرکلی :

دانشمندی که پس از انتشار - شهداء الفضيلة - درباره رجال و علمای اسلام کتاب نوشته اند آنرا جزء مدارک خود قرار داده اند، که زرکلی مولف : «الاعلام» (۲) و خیابانی مولف : «علماء معاصرین» از آنان میباشند .

علامه شیخ آغا بزرگ تهرانی نیز در مواردی از کتاب کبیر خود: «طبقات اعلام الشیعة» به - شهداء الفضيله - ارجاع داده و در کتاب: «مصفی المقال فی مصنفی علم الرجال» صفحه ۲۱۹ آنرا مطرح کرده، و در (الذریعه - ج ۱۰ ص ۱۲۴) بعنوان : رجال الشیخ عبدالحسین الامینی آنرا بر شمرده است .

۱ - تمام خطابه استاد فکیکی بهمین عنوان: «عبقریة العلامة الامینی» در مجله «مسلمین» که بهمت مرحوم حاج سراج انصاری منتشر میشد، درج شده است، بخش عربی، سال دوم شماره ۵۴ .

۲ - الاعلام . تالیف : خیرالدین زرکلی (بکر زای وراء و سکون کاف) دمشقی است. وبقول مولف: «قاموس تراجم لاهل الرجال والنساء من العرب والمستعربین والمستشرقین» واز خصوصیات زرکلی اینست که برخلاف خیلی از ترجمه نویسان و مورخان اهل سنت، تمسبهای جاهلانه را کنار گذارده و تیره دلی را از خود دور کرده و در برابر ناموس علم خضوع نموده و تا آنجا که از علماء و حکما و شعرا و بزرگان و هنرمندان شیعه اطلاع داشته، شرح حال آنانرا آورده و حتی مقدار زیادی عکسهای دانشمندان مارا در صفحات الاعلام منتشر کرده است .

الاعلام از نظر فنی نیکو تنظیم شده و بس ارجدار و خوش سبک و زیبا طبع، و مطالب آن زودیاب است ، چاپ دوم الاعلام در ۱۰ جلد انتشار یافته است .

اکنون نسخ - شهداء الفضيله - كمياب است، و علامه مولف - دام ظلّه و توفيقه - در نظر دارد كه اضافات و مستدركاتي كه در خلال مطالعات پردامنه خود در چندسال اخير در كتابخانه هاي ايران، عراق، هند، بدست آورده است، (و هم از مطالعاتي كه در نظر دارد در كتابخانه هاي ساير كشورهاي اسلامي: مصر، سوريه، تركيه، و كشورهاي خارج ادامه دهد بدست مي آيد) بر آن بيفزايد، و با تحقيقات و مدارك و بررسيهاي بيشترى دوباره كتاب را زيباتر و منقح تر نشر دهد. البته بايد بخاطر داشت كه كتاب شهداء الفضيله به مقدراي ديگر پيگيري و رسيدگي فني و تنقيح و اضافه كردن پارهي مدارك و دقت فزونترى نسبت به دخالت قطعي مجموع مذكورين در كتاب، تحت موضوع، نيازمند است، كه بيگمان، علامه محقق، هنگام تجديد چاپ اين امسور را بنحو اكمل و احسن مورد رعايت بيشترى خواهند قرار داد.

ماهواره خواستار توفيق وي هستيم، و براي پيروزي اين مجاهد سترك در درگاه امام ابو الحسن الرضا - عليه السلام - خدای را ميخوانيم.

اين بود گزارش ما از كتابي كه بياد مردان از خود گذشته يي تاليف گشت مرداني كه براي استحكام مباني ايمان و عدالت و فضيلت جان باختند، و خون پر جوش خود را بر دامن شفق ريختند و شور فداكاري و آزادگي در اين گنبد كبود افكندند، و نقش حقخواهي و جانبازي خويش را بعنوان رمز فضيلت پرستي در برابر ديده آيندگان قرار دادند.

والسلام على شهداء الفضيله والعدالة والحرية الاجتماعية والسلام عليهم ما اظلم على اثراتهم
شوف الاثير ونجوم الابد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

اخرج الدليلي من حديث علي «حملة القرآن في ظل الله يوم لا ظل الا ظله» .
(الاتقان ٢٢)

دليلي از حديث علي (ع) روايت كرد كه: حافظان و عاملان به قرآن در سايه خداوندي هستند آنروز كه بجز سايهي خدا سايه اي نباشد.